

Průvodní zpráva k certifikované metodice

Postup při stanovení složení opravné malty pro opravu štukových děl

Cíl metodiky

Navržená metodika by měla sloužit k popisu postupu při návrhu a optimalizaci vlastností opravných malt pro štukové omítky, které představují zcela výjimečný výtvarný útvar (typ) památky, který stojí na pomezí tradičních technik - sochařství, architektury i malířství. Význam štukových dekorací se v různých historických obdobích proměňoval. Největšího významu a úrovně dosáhlo štukatérství v období renesance, která výtvarně i technologicky vychází z antické tradice. V jejím pojetí jsou štukové dekorace výjimečné funkcí, technikou a materiálovým složením; štukatury jsou vytvářeny v renesanci oživenou antickou technikou tzv. bílého štku *'opus albarium'* nebo *'stucco bianco'*. Techniku charakterizuje bílá barva, která se docílila použitím specifických 'bílých' pojiv a plniv bez následné aplikace celoplošných barevných povrchových úprav, čímž je odlišná od následných slohových období. Také nanášení štukových omítek vycházelo z antické tradice – štuky se buď modelovy přímo z ruky postupným vrstvením štku na místě, technika *'taille directe'*, nebo se štukové dekorace připravovaly vytlačováním do forem. Restaurování renesančních štukových děl a štukových děl obecně, je v současné restaurátorské praxi značně podhodnoceno. Při současné obnově štukatur nejsou reflektovány tradiční postupy, umělecko-řemeslné pojetí a v poslední řadě ani tradičně využívané materiály, které ovlivňují zpracovatelské i fyzikálně-mechanické vlastnosti modelační směsi. Jejich poznání je pro plánování restaurátorského projektu zásadní (a to nejen renesančních), a to zvláště ve fázi jejich doplňování nebo rekonstrukce. Popis komplexního postupu při jejich návrhu představuje předkládaná metodika.

Mezi objekty s bohatou štukovou výzdobou u nás patří bezesporu zámek v Telči, jehož bohatá a umělecky rozsáhlá renesanční štuková výzdoba provedená na mistrovské úrovni italskými mistry může sloužit jako příklad technické, umělecko-řemeslné i materiálové variability dané techniky. Reliéf Poseidona situovaný do Horní zahrady zámku patří mezi jeden z příkladů renesanční štukatérské sochařské techniky vycházející ze základních principů anticko-renesančního štukatérství. Jeho restaurování proběhlo v roce 2014 v rámci projektu NAKI DF11P01OVV027 a názvem **„Vybrané památkové postupy pro zkvalitnění péče o sochařské a stavební památky“** řešený v rámci *dílčího úkolu 1*, *„Historické techniky v renesančním štukatérství“*, dílčím cíli *„Znovuzavedení speciální technologie „taille directe“ používané v renesančním štukatérství do památkové péče“*. V rámci restaurátorského zásahu bylo podrobně řešeno složení opravných malt, které mají být pro restaurování (zde spíše částečná rekonstrukce) objektu použity. V rámci metodiky byly popsány dílčí postupy a nástroje, které se pro jejich stanovení využívají (metody, měřené charakteristiky, aj.). Tyto byly zobecněny do předkládané metodiky, aby mohly být použity jako návod při obnově jakéhokoliv štukového díla. Postup při návrhu opravných malt byl rozdělen do dílčích fází:

- I. *Průzkum historických štukových malt, nástroje a metody pro jejich charakterizaci*
- II. *Návrh složení opravné malty*
- III. *Stanovení kritérií hodnocení – materiálové charakteristiky opravných malt*
- IV. *Optimalizace opravných malt z pohledu restaurátora*
- V. *Modelová studie – řešení opravných malt pro štukový reliéf Poseidona v Horní zahradě SZ v Telči*

Popis metodiky

Navržená metodika popisuje postup při komplexní charakterizaci historických štukových maltovin, která následně vede k návrhu systému opravných malt pro jejich rekonstrukci. U nich jsou stanoveny vybrané parametry, které jsou pro porovnání vlastností významné a na základě nichž lze hodnotit kompatibilitu opravného zásahu a upřesnit složení opravné směsi. Kromě nich prakticky ověřuje navržený opravný systém; směsi hodnotí i z hlediska možnosti umělecko-řemeslného a technologického provedení vedeného v souladu s původním pojetím díla.

Zdůvodnění postupů nebo srovnání jejich novosti proti původní metodice

Komplexní metodika řešení technologií a materiálů pro opravu štukových děl nebyla v ČR a ani, pokud je autorům známo v zahraničí, v tak širokém kontextu řešena. Celkově je problematika obnovy a rekonstrukce štukových děl v současné restaurátorské praxi značně podceňována a to nejen z hlediska obnovy, ale také po stránce technické, umělecko-řemeslné i materiálové. Výzkum renesančních štuků nebyl doposud ve středoevropském kontextu (vyjma lépe zpracovaných oblastí na území Itálie a Rakouska) důkladně zpracován a zhodnocen. Zájem o renesanční štukatérství ve středoevropském kontextu byl v ČR zaznamenán v 60. letech 20. století, jmenujme práce např. [6, 7], později, zejména v 80. letech se při zpracování dané problematiky čerpá především z lokálních, na prameny chudých zdrojů. Koordinace či komparace s památkami z území Rakouska a Bavorska probíhá v současnosti sporadicky po stránce umělecko-historické [8, 9], minimálně po stránce materiálové a restaurátorské [10,11]. V tomto ohledu se můžeme inspirovat vývojem problematiky v zahraničí, zejména v Rakousku a Itálii, kde je daná problematika zpracovaná detailně ve všech aspektech daného tématu, např. [12-14]. U nás se renesanční štukatury jen málokde dařily rekonstruovat v duchu komplexního poznání díla a jeho respektování ve všech ohledech původního pojetí. Výjimečné jsou realizace provedené na počátku 21. století, o nichž referuje Waisserová [10, 11], které se však stále opírají o dílčí výsledky průzkum bez mezioborového přístupu. Hlavní nedostatky ve zvládnutí technologie spočívají v postupu „zpracování“ štukové hmoty, jenž není v pramenech zachycen a generační předávání bylo několikrát přerušeno jinými dobovými metodami a přístupy. Vývoj v tomto ohledu může představovat předkládaná metodika – na základě materiálového poznání originální štukové malty předkládá 'návod' jak v ideálním případě postupovat při jeho rekonstrukci a obnově. Metodika je zaměřena na popis komplexního přístupu při stanovení opravné malty a to v případě řešení jakéhokoliv objektu nebo štukového díla. Její výběr vyplývá z důkladného poznání originálu (materiálu a

techniky), na jehož základě jsou navrženy opravné materiály podobného materiálového složení a fyzikálně-mechanických vlastností. Jejich funkčnost je ověřena při ateliérových testech i při testech *in-situ*. Poznatky, které uvádí, vychází ze studia odborných publikací [1-14], ale vzhledem k jejich sporadickému množství dostupných informací především z vlastního výzkumu provedené v rámci projektu a modelového restaurátorského zásahu provedeného na štukovém reliéfu Poseidona na SZ v Telči.

Popis uplatnění metodiky

Metodika je určena pracovníkům památkové péče, restaurátorům, architektům při zpracování průzkumu nebo předprojektové přípravě, která předchází obnově štukových děl. Popisuje postupy možných analýz historických štukových malt, které následně vedou k návrhu složení opravných malt pro jejich rekonstrukci. U nich jsou stanoveny vybrané parametry, které jsou pro porovnání vlastností významné a na základě nichž lze hodnotit kompatibilitu opravného zásahu. Kromě nich prakticky ověřuje výsledky laboratorních testů; směsi hodnotí i z hlediska možnosti umělecko-řemeslného a technologického provedení vedeného v souladu s původním pojetím díla.

Seznam použité související literatury

- [1] Francesco Cessi, Alessandro Vittoria, Architetto e Stuccatore 1526-1608, in. Collana artisti trentini, Trento 1961.
- [2] Lorenzo Finocchi Ghersi, Alessandro Vittoria, Architettura e scultura decorazione nella Venezia del tardo Rinascimento, Udine 1998, ISBN 88-86756-31-3.
- [3] Ilaria Nardini, Elisabetta Zendri, Guido Biscontin, Sara Riato Composition and technology of historical stuccoes coming from Grimani Palace in Venice (Italy), Journal of Cultural Heritage 8 (2007) 61-64.
- [4] Friedrich Back, Alte und neue Stucktechniken, in: Kunstgewerbliche Rundschau 9, 1894, 69-71.
- [5] Manfred Koller, Stuck und Stuckfassung, zu ihrer historischen technologie und Restaurierung, in: Maltechnik, Restauro, 85, 1979, 157-180.
- [6] Renate Wagner-Rieger, Die Renaissancearchitektur in Oesterreich, Boehmen und Ungarn in Ihrem Verhaeltnis zu Italien bis yur mitte des 16. Jahrhunderts, in: Arte e artisti dei laghi Lombardi. I, Architetti e scultori del quattrocento. Editrice Antonio Nosedo, 1959.
- [7] Blažiček O.J., Dílo komských štukatérů 18. století u nás, Umění, 10, 4, 1962, 351-368.
- [8] Ondřej Jakubec, Kroupa J. eds.: Telč. Historické centrum, Praha, 2013, ISBN 978-80-87073-70-4.
- [9] Václav Bůžek, Ondřej Jakubec, Kratochvíle posledních Rožmberků, Praha 2012, ISBN 978-80-7422-174-3.

[10] Waisserová, J., Tislova, R., Waisser, P., Koberle, T., Italský renesanční štuk na zámku v Telči - materiálová charakteristika a jeho technologická rekonstrukce. Acta Artis Academica, ISBN 978-80-87108-48-2, Praha, 2014.

[11] Jana Waisserová, Restaurování štukového reliéfu Temperantie nad krbem vstupního sálu zámku Kratochvíle, bakalářská práce, Fakulta restaurování, Univerzita Pardubice, 2011.

[12] Manfred Koller, Die Stucktechnik in renaissance und Frühbarock, Berichte zur Denkmalpflege, 6, Linz 1991, ISBN 3-85214-551-1, 121-129.

[13] Ilaria Nardini, Elisabetta Zendri, Guido Biscontin, Sara Riato Composition and technology of historical stuccoes coming from Grimani Palace in Venice (Italy), Journal of Cultural Heritage 8 (2007) 61-64.

[14] Giuseppe Lorenzini, Carmen Natali, Le Ricette degli stucchi in Italia settemtrionale dal VX al XX secolo, in: Guido Biscontin-Guido Driussi (eds.), Lo stucco, Venezia, 2001, 219-243.

Seznam publikací, které předcházely metodice a byly publikovány

1. Waisserová, J., Tislova, R., Waisser, P., Koberle, T., Italský renesanční štuk na zámku v Telči - materiálová charakteristika a jeho technologická rekonstrukce. Acta Artis Academica, ISBN 978-80-87108-48-2, Praha, 2014. 5. mezioborová konference ALMA: Interpretace analýz výtvarného umění v různých kontextech, Praha, 20.-21.11.2014.
2. Havlin, J., Tislova, R., Bayer, K., From analysis to a suitable recipe – reconstruction of the authentic material and technology of historic Renaissance stucco decorations in Telč Castle (Czech Republic). Poster. 3rd International Congress Chemistry in Cultural Heritage. Vienna, 2014.)
3. Waisserová J., Havlín J., Krhánková K., Zpráva z průzkumu na reliéfu Poseidóna a kaple Všech svatých v Telči – část II. a část III. 2011- 2013. Archivní dok. - uložen v archivu NPÚ, ÚOP České Budějovice; Waisserová J.: Zpráva z komplexního restaurátorského zásahu Neptuna/Háda v Horní zahradě telčského zámku. 2014. Archivní dok. - uložen v archivu NPÚ, u.p.s. V Českých Budějovicích.
4. Waisserová J. (průzkumy, restaurování tzv. Ložnice a Pracovny Viléma s Krhánková K., Zlatý sál s Brabec J., Zmeškal M., Zpráva z restaurátorských průzkumů a restaurování renesanční interiérové polychromované štukové výzdoby na zámku Kratochvíle u Netolic, 2005-2009. Archivní dok. - uložen v archivu NPÚ, ÚOP České Budějovice.
5. Waisserová J., Bláha J., Restaurování maleb a štuků na zámku Kratochvíle. Sborník z Konference sdružení pro ochranu památek Arte-fakt - Koncepce restaurátorského zásahu, Praha 2011, ISBN 978-80-260-0846-0.
6. Klisińska, A., Tislova, R., Influence of composition of repair Roman cement mortars on their salt weathering susceptibility. 3rd Historic Mortars Conference, Glasgow, 2013.

7. Klisińska, A., Tislova, R., The effect of Composition of Roman Cement Repair Mortars on Their Salt Crystallization Resistance and Adhesion, *Procedia Engineering* 57, 565-571, 2013.
8. Klisińska, A., Tislova, R., Adamski, G., Kozłowski, R.: Pore structure of historic and repair Roman cement mortars to establish their compatibility, *Journal of Cultural Heritage* 11, 404-410, 2010.
9. Tišlova, R., Kozłowska, A., Kozłowski, R., Hughes, D.C.: Porosity and specific surface area of Roman cement pastes, *Cement and Concrete Research* 39, 950–956, 2009.